

Particula „Io“ din titulatura domnilor români și moștenirea politică a Asăneștilor

Ginel LAZĂR *

Abstract: The “Io” Particle in the Titles of Romanian Medieval Princes and the Political Legacy of the Asanids. *Under the political influence of the Bulgarian tsars, which was more significant than is revealed by historical sources, the tradition of Bulgarian documents was borrowed by the Wallachian princes and, then, by the Moldavian ones as well. The “Io” particle was used as such, preceding the princely title, but there were also cases when chancellery copyists – or, rather, monk copyists – used the full version, “Ioan” or “Ioannes” (“the one chosen by God”). In the imperial inscription in the church dedicated to the Holy Forty Martyrs, erected by Ivan (Ioan) Asen II in 1230 in Tarnovo in honour of his victory in the battle of Klokotnitsa (9 March 1230), the “Io” particle was exceptionally used by the Tsar to solemnly commemorate St John, his spiritual patron, whose cult was particularly worshipped throughout the entire Balkan Peninsula. The Slavonic first-person singular pronoun “азъ” (I) precedes the sacramental “Io” particle, thus introducing a particular canon subsequently used by the Bulgarian tsars bearing the theophoric name of “Ioan”. In the Romanian countries, the Slavonic first-person pronoun “азъ” (I) could by no means have been mistaken for the particle “Io”: given the use of the Slavonic language, “азъ” can be translated by “I” while “Io” can only be the abbreviation of “Ioan”. We exclude the hypothesis according to which “Io” transformed in time under the impact of the late popular etymology of chancellery copyists who, oblivious to its initial meaning, would rather have understood by it the singular first-person pronoun “I”. Even under the influence of the generalization of the Romanian language, copyists, who were always learned, could not have lost the initial meaning of the particle. That was used in most of the cases before the prince’s first name, which did not happen in Bulgaria. It is clear that the particle “Io” was transferred from the Bulgarian diplomatics into the Romanian one and had two meanings, at most: an abbreviation of the holy name “Ioan”, meant to emphasize that Romanian princes were chosen by God and received their reign from Him, and the use of the theocratic appellative in remembrance of Ivan Asen II, the most glorious Vlacho-Bulgarian emperor, who had also controlled some areas north of the Danube and, thus, remained in the Romanian political and popular conscience. As can be seen, there are semantic differences between the Bulgarian Tsardom and the Romanian countries. The “Io” particle had a nuanced meaning south of the Danube and a specific one north of the river, owing to the different political realities and cultural manifestations.*

Keywords: “Io” particle, Holy Forty Martyrs, Ivan (Ioan) Asen II, Bulgarian Tsardom, Romanian countries.

* Cercetător științific, doctor în istorie, Muzeul Național de Istorie a României, București;
e-mail: eugeniulazar@yahoo.fr.

Prin acest studiu doresc să prezint originea și, în special, semnificația specifică a particulei „Io”, preluată de domnitorii români medievali și folosită permanent în titulatura oficială a acestora. Ceea ce ne interesează în special nu este etimologia lexemului „Io”, ci proveniența și apartenența la o anumită conjunctură istorică, reper de la care începe nașterea și formarea prepoziției, care face obiectul prezentului demers științific. Așadar, în rândurile următoare vom face o scurtă trecere în revistă a istoriografiei problemei, punând accent pe chestiunile importante, alături de care vom enunța și dezvoltăm particularități și concluzii definitorii ale temei abordate. Prezentarea punctuală a exprimării medievisticii românești, grupată istoriografic, va fi precedată de o analiză introductivă extrasă din trei volume distincte ale istoriei românilor, accesibile publicului avizat și validate de specialiști. Cele trei poziții sunt susținute de următorii specialiști: Ioan Aurel-Pop, Tudor Teoteoi și Constantin C. Giurescu.

În istoriografia românească s-a discutat mult asupra particulei „Io”, element de coeziune al titulaturii domnești, cu o valoare sacramentală excepțională. În genere, istoricii medieviști acceptă că aceasta provine din grecescul „Ioannes” (Ἰωάννης), care înseamnă „unsul lui Dumnezeu” sau „cel ales de Dumnezeu”, pentru a domni, ceea ce justifică prezența sa în titulatura princiară din cadrul documentelor de cancelarie. Ioan Aurel-Pop sublinia în compendiu dedicat istoriei României, importanța acestei particule: „în titlul princiar, în afara numelor de *mare voievod* și *domn*, se mai afla și particula *Io*, prescurtare de la numele sacru *Ioannes*, însemnând *cel ales de Dumnezeu* (spre a domni), introdusă de biserică, prin ceremonia ungerii suveranului la urcarea pe tron. Domnul era și *singur stăpânitor* sau *autocrator*, ceea ce arăta că el era suveran, iar statul său era independent. Se considera că puterea domnului venea *de la Dumnezeu*, fapt marcat în titlul oficial prin formula *din mila lui Dumnezeu (Dei gratia)*”¹. O opinie asemănătoare o are și Tudor Teoteoi, care afirmă: „înainte de numele voievodului, urmat de cele două titluri obișnuite de *mare voievod* și *domn*, se afla particula *Io* care, potrivit celor mai autorizate păreri exprimate în cursul îndelungilor discuții din istoriografia noastră, ar reprezenta forma prescurtată a numelui sfânt (nomen sacrum) sau teofor Ioan, însemnând *cel dăruit de Dumnezeu* (cu domnia) sau *cel ales de Dumnezeu* (spre a domni). Această particulă – utilizată în Țara Românească până la 1828, iar în Moldova până în vremea domniei lui Mihai Sturdza (1834-1849) inclusiv – a fost atribuită domnului de către Biserică, în cadrul unei ceremonii solemne, care consta în mirungerea ce avea loc la urcarea pe tron. Ea urmărea să ridice prestigiul domniei de drept divin”².

¹ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coord.), *Istoria României*, compendiu, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, 2007, p. 229. Vezi și Ovid Sachelarie, Nicolae Stoicescu (coord.), *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, 1988, p. 170. Cât despre sintagma „dei gratia”, aceasta este o veche formulă carolingiană, folosită des în documentele apusene de redacție latină, în special în cele ungrești sau transilvănene.

² *Istoria românilor. De la Universitatea creștină către Europa „Patriilor”* (Tratatul Academiei Române), vol. IV, București, 2001, p. 167; Petre P. Panaitescu, *Io în titlul domnilor români*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași”, XXIV, 2, 1987, p. 63 și urm. până la p. 72; *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 234.

Domnii din Țara Românească au folosit pentru prima oară particula „Io”³, aceasta fiind introdusă ulterior și în Moldova, sub influență muntenească, unde era uneori înlocuită cu pronumele de majestate „noi” (nos / lat sau мы / slv)⁴.

Constantin C. Giurescu susține o influență a cancelariei bizantine, în titulatura domnească, ajunsă în Țările Române nu direct, ci prin intermediul cancelariilor țarilor bulgari sau sârbi, pentru particula „Io” dezvoltând o teză originală. „În ce privește particula aceea «Io», care apare neconținut în titlul domnilor munteni, de unde a trecut, încă din veacul al XIV-lea, și în Moldova, părerile sunt împărțite: unii văd în ea o influență a cancelariei bulgare, Io fiind prescurtarea numelui de Ioan, purtat de vestitul țar din familia Asăneștilor. Pentru marile merite ale acestui stăpânitor, numele lui a devenit titlu – întocmai cum s-a întâmplat cu numele lui Caesar sau al lui Carol ce Mare (din care slavii au făcut kral, „crai”) – și s-a adăos la numele stăpânitorilor bulgari ce au urmat după Ioniță. Din cancelaria bulgară a trecut apoi la noi. Alți cercetători sunt însă de părere că «Io» este o influență a cancelariei bizantine, însemnând crucea care se punea la începutul actelor imperiale și o invocare”⁵.

Având în vedere analiza introductivă de mai sus, vom continua, așa cum am enunțat anterior, trecerea în revistă a unor studii speciale ale istoriografiei românești. Astfel, savantul de origine basarabeană, boier de neam, Bogdan P. Hasdeu, consideră că semnificația particulei „Io” este o prescurtare a numelui lui Ioniță Kaloioannes, cel încoronat de suveranul pontif, prin intermediul cardinalului Leon, în anul 1204⁶. Dimitrie Onciul, susținătorul fondării de către Asănești a voievodatului român din stânga Oltului, este de părere că tot țarul Ioniță a stat la originea folosirii numelui Ioan în titulatura domnească. Ilustrul istoric afirmă că domnii români erau urmașii glorioșilor Asănești⁷. Ioan Bogdan crede că abrevierea „Io” a fost preluată de voievodul Nicolae Alexandru, așa cum am specificat anterior, direct din intitularea țarilor bulgari, care au adoptat

³ Particula „Io” este folosită întâia oară de Nicolae Alexandru, fiul lui Basarab I. Piatra de mormânt a lui Nicolae Alexandru din necropola domnească din Câmpulung conține un titlu princiar autentic, din care se desprinde dorința de independență: *marele și singur stăpânitorul domn Io Nicolae Alexandru voievod, fiul marelui Basarab voievod*.

⁴ *Istoria românilor. De la Universitatea creștină către Europa „Patriilor”*, vol. IV, p. 167; *Corpus Draculianum. Documentele și cronicile relative la viața și domnia voievodului Vlad Țepeș (1437-1650)*, (în continuare *Corpus Draculianum, I/1*), editat de Adrian Gheorghe, Albert Weber, Alexandru Ștefan Anca și Ginel Lazăr vol. I/tom I, Brăila, 2019, p. 18, n. 94.

⁵ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor. De la Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul*, vol. II, ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, București, 2007, p. 248. Pentru influențele bizantine asupra titulaturii domnești, vezi și Michel Lascaris, *Influences byzantines dans la diplomatie bulgare, serbe et slavo-roumaine*, în „Byzantinoslavica”, 3, 1931, p. 500-510; Damian. P. Bogdan, *L'influence byzantine dans les textes slavo-roumains*, în „Actes du VIe congrès international d'Études byzantines”, vol. I, Paris, 1948, p. 283-284; Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1980, p. 41-46.

⁶ Bogdan P. Hasdeu, *Comentariul asupra titlului domnilor români: IO, gospodar și voievod*, în B. P. Hasdeu, „Scrieri istorice”, ediție îngrijită de Aurelian Sacerdoțeanu, vol. I, București, 1973, p. 175-179; *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 233-234.

⁷ Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*, ediție critică îngrijită de A. Sacerdoțeanu, București, 1968, vol. I, p. 411-412, p. 614-615 (în contextul formării Țării Românești).

numele sfânt Ioan, fără o legătură specifică cu țarul Ioniță Kaloioannes⁸. Petre P. Panaitescu explică convingător componența titulaturii domnești, argumentând originea bizantină și slavă balcanică, acceptând folosirea modelului formal bulgar. „Io înaintea numelui domnului este Ioan, după modelul «împăraților» din al doilea imperiu bulgar, o imitație diplomatică fără sens politic”⁹. Prescurtarea termenului „Ioan” era ceva obișnuit în practica vremii. Monedele împăratului Ioan al V-lea Paleologos (1341-1376) prezentau inscripția „Ἰω Παλαιολογος”¹⁰. Este unul dintre exemplele cunoscute ale genului, însă este tardiv în raport cu cel instituit de țarul vlaho-bulgar în anul 1230, așa cum vom vedea în continuare. Împărații bizantinii nu foloseau particula „Io” în documentele pe care le emiteau, deoarece aceștia erau universali și de drept divin și nu căutau anume justificări. În concluzie, nu ne rămâne decât să eliminăm modelul bizantin și să ne concentrăm pe cel bulgar, ca sursă de inspirație adoptată la început de domnitorii munteni. Gheorghe Ghibănescu, cunoscutul editor de documente medievale, susține că particula „Io” este de sorginte bizantină, fiind preluată din diplomatica bulgară. Mai mult, datorită formației sale de paleograf, Ghibănescu afirmă că această particulă poate avea și o etimologie populară târzie a diecilor de cancelarie, care, pierzând sensul original, înțelegeau mai degrabă pronumele personal la persoana I singular „eu”¹¹. Pronumele personal „eu”, în forma sa populară târzie înseamnă „io”. De altfel, este o potrivire perfectă cu pronumele italian sau portughez „io”, așa cum presupunea cândva Dionisie Fotino. Mai mult, învățatul grec preciza următoarele: „Asemenea și *Io* al vechilor domni, care însemnează *Noi*, modernii l-au luat drept nume propriu de *Ion*, și l-au adăugat la începutul titlurilor domnești până astăzi”¹². Emil Vîrtosu consideră că domnitorul legitim avea dreptul de a utiliza în formularul diplomatic toate atributele de majestate, printre care și particula *Io*¹³, arătând, într-un context mai larg, milostivirea lui Dumnezeu, trădând originea bizantină a „apelativului teocratic” „Io” sau Ioan¹⁴. Încheiem scurta prezentare istoriografică cu unul dintre cei mai prolifici istorici români, anume Ștefan Gorovei. Cunoscutul specialist al epocii ștefaniene s-a aplecat, în studiile sale, asupra particulei „Io”, concentrându-se, însă, doar pe aspectul semantic original, folosit în argumentația sa privind complexitatea titulaturii domnești a lui Ștefan cel Mare. „Înaintea numelui propriu, formularul diplomatic așeza fie pronumele *Noi* – «atribut pronominal de maiestate» – fie mult discutatul și controversatul *Io* sau *Ioan*, «un nume teofor [...] însemnând cel dăruit de Dumnezeu (cu domnia), cel ales de Dumnezeu (spre a domni)», arătând

⁸ Ioan Bogdan, *Io din titlul domnilor români*, în „Convorbiri literare”, XXIII, 1889, p. 721-738.

⁹ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, ediția a II-a, ediție îngrijită, comentarii și indice de Gheorghe Lazăr, București, 2000, p. 137.

¹⁰ *Ibidem*, p. 138, n. 3.

¹¹ Gh. Ghibănescu, *Ce e documentul?*, în „Uricarul”, 23, 1895, p. 47-52.

¹² Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Muntenesti și a Moldovei*, trad. din grecește de George Sion, Târgoviște, 2008, p. 162.

¹³ Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova până în secolul al XVI-lea*, București, 1960, p. 230.

¹⁴ *Ibidem*, p. 85, p. 227-229.

grația, îndurarea, milostovirea lui Dumnezeu «apelativ teocratic», «nume și titlu în același timp», folosit «pentru preamărirea maiestății domnului». Ștefan le-a folosit pe amândouă, dar chipul în care le-a folosit mi se pare foarte sugestiv. În inscripțiile pietrelor funerare și ale pisaniilor așezate pe cetăți, turnuri și biserici, în cele de pe broderii, argintării și clopote, precum și în însemnările dedicatorii ale cărților, numele său este precedat, de regulă, de «apelativul teocratic» *Io* sau *Ioan*¹⁵.

*

În secolul al XIV-lea, datorită influenței celui de-al Doilea Țarat Bulgar, în timpul domniei lui Ioan Alexandru (1331-1371), domniile din Țara Românească și Moldova vor prelua forma prescurtată a numelui Ioan, adică „Io”, folosită de țarii bulgari, în mod real, începând cu Ioan Asan al II-lea¹⁶. Asăneștii au fost purtătorii unei idei imperiale, de conducători ai unui imperiu de substituție al celui bizantin, aceasta a fost esența statului lor. Dar în spațiul românesc medieval o asemenea idee nu a fost adoptată. Nicio capitală a lor nu a fost considerată a treia Romă, așa cum era privit orașul Târnovo în era bulgară.

Prezența numelui sfânt Ioan în diplomatica bulgară și sârbă are o puternică conotație religioasă. Datorită bisericii ortodoxe, factor de coeziune a ideologiei politice balcanice, s-a simțit nevoia împrumutului pe care îl analizăm în acest studiu. Conform ideologiei imperiale, suveranul uns de către biserică reprezenta garanția alegerii lui Dumnezeu. Astfel, această practică s-a perpetuat în lumea slavă încă din timpul creștinării bulgarilor. Cneazul Boris-Mihail¹⁷, creștinătorul Bulgariei, supranumit *isapostolos*¹⁸, a fost botezat, primind mirungerea Sfântului Duh direct de la Constantinopol, implicit, conform obiceiului, a numelui teofor

¹⁵ Ștefan Gorovei, *Titlurile lui Ștefan cel Mare. Tradiție diplomatică și vocabular politic*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, XXIII, 2005, p. 45.

¹⁶ Nu doar bulgarii au folosit în diplomatica lor particula „Io”, ci și țarii sârbi, începând din secolul al XIV-lea, fapt care demonstrează preluarea unei tradiții imperiale și o garanție a legitimității dinastice, conferite de aureola sacralității theoforos.

¹⁷ Boris s-a botezat, luându-și numele creștin de Mihail, după cel al împăratului bizantin Mihail al III-lea Bețivul, acesta fiindu-i naș spiritual. Ca o dovadă a bunăvoinței împărătești, Mihail al III-lea acordă finului său spiritual, devenit cneaz (principe) prin creștinare, o regiune situată la poalele Balcanilor, denumită Zagora. Vezi Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1980, p. 174; W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, ediție îngrijită de V. Spinei și Bogdan P. Maleon, prefață de V. Spinei, vol. I (284-1025), Iași, 2004, p. 460; C. C. Giurescu, *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Alexandru cel Bun (1432)*, vol. I, p. 224; N. Bănescu, *Istoria Imperiului Bizantin, II, Imperiul Bizantin clasic (610-1081)*, ediție îngrijită de Tudor Teoteoi, București, 2003, p. 250.

¹⁸ După moartea sa survenită la 2 mai 907, Boris-Mihail I va fi canonizat de biserica ortodoxă bulgară. Sfântul Boris este comemorat pe 2 mai, fiind considerat „aidoma apostolilor” (*isapostolos*), după tradiția bizantină, prinț și botezător al Bulgariei. *Istoriya na Bălgariya*, tom II, *Părva Bălgarska Dărjava*, Sofija, 1981, p. 238. Vezi și Serafim Alexiev, *Viața sfântului Boris Mihail de la Pliska, cel întocmai cu apostolii*, traducere din limba bulgară de Gheorghită Ciocoi, București, 2015. Traducerea s-a realizat după ediția bulgară: Serafim Aleksiev, *Jitie na Sv. Țar Boris, pokrăstitel na bălgarite*, Sofija, 1992.

„Ioannes”. La începuturile creștinării noului cnezat, încă nepregătit pentru o organizare ecleziastică proprie, clerul bizantin a asigurat funcționalitatea ritualului ortodox. În aceste condiții speciale s-au creat premisele absorbției de către Imperiul Bizantin a structurii politice bulgare¹⁹. Nu cunoaștem cazuri de folosire a particulei „Io” în documentele bulgărești ale Primului Țarat Bulgar, până în prima parte a secolului al XI-lea, un caz particular, adaptat unui context special, impus de necesitățile de supraviețuire a statului comitopolilor, aflat în plină agonie²⁰. Altfel stau lucrurile în domeniul iconografic, unde se folosesc prescurtări ale numelui Ioan, evident sub forma „Io”²¹, doar pentru cei care purtau numele propriu Ioan. În toată istoria Bulgariei creștine nu s-a întâmplat ca un suveran puternic și autocrat să apeleze la particula „Io” pentru a demonstra în mod special că este dăruit de Dumnezeu cu domnia.

O altă formă a manifestării ideii imperiale bizantine este atestată și în timpul primilor Asănești²², dar cu deosebire la Ioniță Kaloioannes, precursorul lui Ioan Asan al II-lea, adevărat hegemon balcanic. Ioniță Kaloioannes a jucat un rol activ pe scena politică balcanică, pe vremea când campaniile Țaratului Asăneștilor îndreptate contra bizantinilor sau a latinilor pregăteau terenul pentru asaltul final de cucerire a Constantinopolului. Moștenirea politică a Țaratului Asăneștilor s-a transmis și în titulatura domnilor noștri din Țările Române dunărene. Particula „Io” precede numele domnitorilor români, din cuprinsul documentelor medievale, considerându-se, în baza teoriei formulate de D. Onciul, că este o amintire de la Ioniță Kaloioannes, fondatorul „statului român din stânga Oltului” (Țara Românească). Particula „Io” este întâlnită în mod real pentru prima oară în titulatura țarului Ioan Asan al II-lea, fiind preluată și de alți țari bulgari, în special cei din secolul al XIV-lea, cu referire directă la Ioan Alexandru²³. Visul lui Simeon

¹⁹ G. Lazăr, *Civilizația Țaratului Asăneștilor*, Iași, 2018, p. 80-82.

²⁰ Vezi, *infra*, n. 23.

²¹ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 373.

²² Țarul Asan I a fost un înverșunat adversar al bizantinilor, fapt dovedit de atacurile și victoriile contra acestora, încununat de numeroase trofee. Disprețul lui Asan I față de persoana imperială, dar și față de luptele fratricide, care sapă fundamentele ideologiei imperiale, atrăgând de la sine mânia divină, potentează dorința țarului vlaho-bulgar de a-i ucide pe necredincioșii bizantini ca pe niște nelegiuți. Conform lui N. Choniates, Asan I nu are niciun pic de respect pentru Alexios al III-lea Angelos, care „nu a dobândit hlamida de purpură și coroana împărătească drept răsplătă pentru truda sa, ci, așa cum s-a văzut din fapte, a căpătat sceptrul prin jocul orb al soartei”. Vezi, *Fontes Historiae Daco-Romanae* (FHDR), vol. III (ediție Al. Elian și N.-Ș. Tanașoca), București, 1975, p. 280-281.

²³ Considerăm că nu greșim dacă afirmăm că vocabula „Io” este folosită în mod real în documentele bulgărești din 1230. Deși cunoaștem un anume precedent, provenit din actele bulgărești din deceniul al doilea al secolului al XI-lea, adică de la finele epocii comitopolilor, impactul efemer și sfârșitul dramatic al statului bulgar, care a încercat menținerea unei independențe înșelătoare într-o parte din teritoriile vestice ale Primului Țarat Bulgar, în regiunea cuprinsă între Ohrida și Serdica, ne determină să nu acceptăm o valoare efectivă a titlaturii țarilor comitopoli, ci, mai degrabă, una simbolică, unde vocabula „Io” (Ioan) nu era decât un simplu „decalc paleografic”, imitând formal actele solemne bizantine. Invocarea proclamării țarilor de Ohrida, unși de fostul patriarh bulgar refugiat, în virtutea tradiției statale bulgare, sugerându-se că sunt dăruți de Dumnezeu cu domnia, dar fără recunoașterea Bizanțului, nu însemna, în realitate, decât alegerea acestora de către boierii

Veliki (cucerirea Bizanțului) a prins un și mai mare contur după înscăunarea lui Ioan Asan al II-lea, fiul lui Asan I, întemeietorul²⁴ Țaratului Vlaho-Bulgar. Țaratul Asăneștilor a atins maximum de putere în timpul țarului Ioan Asan al II-lea, iar prin victoria de la Klokotnitsa din 1230 asupra puternicului împărat Theodor Angelos Dukas Comnenos al Epirului, Țaratul Asăneștilor a ajuns cea mai puternică forță a peninsulei. Forța tradiției Țaratului Asăneștilor se baza pe moștenirea bulgară, reamintind de ambițiile și planurile lui Simeon Veliki. Ofensiva lui Ioan Asan al II-lea redeștepta vechea dorință de cucerire a Constantinopolului. Preluarea ideologiei lui Simeon Veliki este afirmată nu numai de faptele de arme ale suveranului balcanic, dar și de mărețele cuvinte inscripționate pe o coloană a bisericii ctitoriei sale, cu hramul „Sfinții 40 de Mucenici”, de pe malul râului Iantra. „În anul 6738 (1230), indiction 3, Eu²⁵, Io²⁶ (Ioan) Asan, țar și autocrat al bulgarilor, drept-credincios Domnului nostru Hristos, fiul bătrânului țar Asan, am ridicat din temelie și împodobit cu picturi în întregime această preasfântă biserică a celor 40 de Sfinți Mucenici, cu al căror ajutor, în al 12-lea an al domniei mele, în anul în care acest lăcaș a fost pictat, m-am dus să port război în *Romania*²⁷, am învins armata greacă și l-am prins pe împăratul și Domnul Theodor Comnenos în persoană și pe toți boierii săi. Și am ocupat întregul teritoriu de la Adrianopol la Drach (Dyrrachium) – grec, albanez și sârb deopotrivă. Numai orașele din vecinătatea Constantinopolului și cetatea însăși sunt în mâinile francilor. Dar ei au trebuit să se supună autorității mele imperiale, pentru că ei nu au alt împărat în afară de mine. Numai datorită mie mai supraviețuiesc ei, deoarece așa a poruncit

din regiunea răzvrătită, devenită timp de trei decenii un adevărat focar antibizantin. Vezi, G. Lazăr, *Civilizația Țaratului Asăneștilor*, p. 73-74; *Istoriya na Bălgariya*, II, p. 402-420, p. 450; *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 233-234.

²⁴ G. Lazăr, *Civilizația Țaratului Asăneștilor*, p. 159-160.

²⁵ În inscripție întâlnim pronumele personal slavon la persoana I singular „азъ”, adică „eu”, care precede particula „Io” din titulatura țarului.

²⁶ În acest caz, se poate crede că vocabula „Io” este o prescurtare a numelui propriu al țarului, adică Ioan, dar realitatea este mai nuanțată. Nu cunoaștem un alt exemplu de folosire a lui „Io” în titulatura suveranului vlaho-bulgar până în 9 martie 1230. Folosirea acestei particule nu este deloc întâmplătoare. Neexistând un alt precedent în actele țarului, socotim că folosirea lui „Io” reprezintă mai mult decât o simplă prescurtare a numelui său. Mai degrabă, avându-se în vedere contextul istoric al redactării inscripției de pe o coloană a bisericii mănăstirii ctitorite de el, de pe cursul Iantrei, coroborat cu atitudinea imperială a textului inscripției, putem afirma că marele conducător al dinastiei Asăneștilor își pregătește un program politic magnific apelând la o prescurtare folosită des în iconografia ortodoxă, care îl invocă pe sfântul Ioan, unul dintre cele trei personaje biblice ale scenei canonice a „Răstignirii Domnului”. Cultul sfântului Ioan era foarte răspândit în Bizanț și Peninsula Balcanică, ca de altfel și alte culte ale marilor sfinți militari, iar țarul, purtător al numelui Ioan, îl folosește cu bună știință și în chip glorios din dorința de a da un exemplu pios populației grecești din teritoriul recent cucerit de Țarat.

²⁷ Termenul *Romania*, menționat în inscripția bisericii mănăstirii „Sfinții 40 de Mucenici”, se referă doar la teritoriul cucerit de la Imperiul Latin și de la Imperiul de Thessalonice. Provincia Thracia se numea convențional *Romania*. Toate fuseseră teritorii bizantine. Vezi, D. Ovcearov, *Le terme „ROMANIA” sur une inscription nouvellement découverte à Preslav*, în „Studia Balcanica”, 10, Sofija, 1975, p. 109-111.

Dumnezeu. Slavă veșnică lui. Amin”²⁸.

Inscripția comemorează bătălia dintre vlaho-bulgari și greci, care s-a dat în zi de sărbătoare ortodoxă, respectiv 9 martie 1230. În continuare vom explica contextul istoric al inserării particulei „Io” în textul inscripției de mai sus, reprezentând totodată un adevărat testament ideologic și politic al țarului vlaho-bulgar. Titulatura țarului bulgar după 1230 impunea o nouă atitudine în raporturile cu lumea balcanică, intitulându-se *împărat al bulgarilor și al grecilor*²⁹. Autoritățile bizantine au recunoscut, atât lui Simeon Veliki, în trecut, cât și lui Ioan Asan al II-lea, în prezent, prima parte a titulaturii, adică de *împărat al bulgarilor*, cât despre cea de-a doua, de *împărat al grecilor*, Bizanțul, reprezentat pe atunci de împăratul de Constantinopol și de cel de la Niceea, a considerat folosirea acestui titlu drept o uzurpare a titulaturii imperiale universale. Marcat de mărețele idei ale ideologiei imperiale bizantine, suveranul din Balcani va încerca tot posibilul și își va folosi influența pentru a deveni împărat de Constantinopol. În acest sens a încheiat alianța cu împăratul de Niceea, îndreptată contra Imperiului Latin de Constantinopol și a Sfântului Scaun. Ea se baza pe valorile creștin-ortodoxe, arătând atașamentul monarhului balcanic față de spiritul viu al imperiului universal. Marea sa ambiție a fost mascată de o politică înțeleaptă, care, de fapt, dovedea o strategie temperată, apreciată chiar de greci, din moment ce Theodor Angelos Dukas Comnenos al Epirului, învinsul său, a fost tratat ca un împărat în prizonieratul de la Târnovo, ceea ce nu putem afirma despre Ioniță Kaloioannes, care l-a umilit de-a dreptul pe Balduin de Flandra. Mai mult, ura lui Ioniță față de greci era așa de mare, încât acesta a răzbunat atrocitățile făcute de Vasile al II-lea, supranumit și Bulgarohtonul, prin pedepsirea crudă a grecilor, devenită realitate datorită apelativului sugestiv de Romaihtonul.

Așa s-a evidențiat și remarcat Ioan Asan al II-lea, dar tot așa s-a detașat de precursorii săi. Politica sa abilă i-a atras respectul bizantinilor, fapt certificat de omul politic și cronicarul niceean G. Akropolites. Imaginea sa bună în reprezentările bizantine este un caz atipic, un paradox nemaîntâlnit până atunci. Poate că această apreciere pozitivă se datorează și relațiilor bune dintre Țaratul Asăneștilor și Niceea. Iată această prezentare favorabilă făcută de G. Akropolites lui Ioan Asan al II-lea. „Niciodată nu și-a ridicat sabia împotriva poporului său,

²⁸ *Surete și Izvoade (documente slavo-române între 1230-1546)*, vol. XVIII, editat de Gh. Ghibănescu, Iași, 1927, p. 1; *George Akropolites. The History*, Introduction, translation and commentary by R. Macrides, Oxford University Press, 2007, p. 92, p. 179-181; *Istoriya na Bălgariya*, tom III, *Viora Bălgarska Dărvava*, Sofija, 1982, p. 169; V. Zlatarski, *Istoriya na bălgarskata dărvava prez srednite vekove*, vol. III, *Bălgariya pri Asenevți (1187-1280)*, Sofija, 1940, p. 587-596, în special p. 592-593; G. Lazăr, *Civilizația Țaratului Asăneștilor*, p. 271; D. Obolensky, *Un Commonwealth medieval: Bizanț: Europa de Răsărit: 500-1453*, traducere de Claudia Dumitriu, postfață de N.-Ș. Tanașoca, București, 2002, p. 268; Al. Madgearu, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)*, București, 2014, p. 174-175; V. Mărculeț, *Asăneștii – domniile și morțile lor violente*, în „Revista Bistriței”, XXIV, 2010, p. 292.

²⁹ D. Obolensky, *Un Commonwealth medieval: Bizanț: Europa de Răsărit: 500-1453*, p. 269; N.-Ș. Tanașoca, *O problemă controversată de istorie balcanică: participarea românilor la restaurarea țaratului bulgar*, în E. Stănescu (coord.), „Răscoala și statul Asăneștilor”, București, 1989, p. 154.

nici nu s-a mândrit omorând bizantini, precum au făcut conducătorii din trecut ai Bulgariei. Din această pricină a fost iubit nu numai de bulgari, ci și de bizantini și de alte popoare... Dintre barbari, era cel mai bun om”³⁰.

Putem presupune că victoriile lui Ioniță Kaloioannes sau amintirea memoriei lui Ioan Asan I l-au inspirat pe învingătorul de la Klokotniza, însă lucrurile trebuie privite dintr-o altă perspectivă. Ioan Asan al II-lea a fost un țar evlavios, preluând ideologia imperială bizantină, întâlnită în tradiția politică bulgară. Simeon Veliki, Ioniță Kaloioannes și Ioan Asan al II-lea au fost veritabili țari cuceritori, dorind să devină basilei bizantini de Constantinopol. Contextul politic nu i-a ajutat, drept care s-au mulțumit, nu fără regrete, cu titluri de substituție „împărat al bulgarilor”, „imperator omnium Bulgarorum et Blachorum” sau „împărat al bulgarilor și grecilor”. Dintre toți țarii amintiți, Ioan Asan al II-lea a fost cel mai aproape de împlinirea visului bulgăresc. După victoria de la Klokotniza asupra împăratului grec Theodor de Thessalonic, țarul își afirmă adevăratul program ideologic și politic, care poate fi deslușit din inscripția de pe coloana bisericii ctitoriei sale imperiale „Sfinții 40 de Mucenici”. În acea inscripție întâlnim particula „Io”, care nu provine de la țarul Ioniță, unchiul său, deoarece acesta a domnit cu o mână forte, fiind socotit un tiran și ucigaș în rândurile grecilor, iar de tatăl său nu poate fi vorba, deoarece bătrânul Ioan Asan I este invocat în rândul doi al textului slavon, în calitate sa de părinte. Singura explicație plauzibilă a particulei „Io”, adevărită și de ideea imperială a țarului din Târnovo, se referă la sfântul Ioan, cel mai iubit dintre apostoli. Prescurtarea iconografică a sfântului Ioan, întâlnită în tot spațiul ortodox panbizantin era „Io”. Astfel, așa cum Petru și Ioan, fondatorii statului, au speculat evenimentele din toamna anului 1185, declanșând revolta antibizantină, folosindu-se ingenios de cultul Marelui Mucenic Dimitrie³¹, tot așa, la o distanță de peste patru decenii, țarul Ioan Asan, profitând de un alt moment extrem de favorabil, revendică în numele Sfântului Ioan moștenirea bizantină post 1204, care, în concepția lui, i se cuvenea. Cu o astfel de temă religioasă, Ioan Asan al II-lea îi putea câștiga de partea sa pe greci și, în viitor, titlul de basileu de Constantinopol. Aceasta a fost esența ideologiei sale post 1230³².

Așadar, în cadrul inscripției imperiale din 9 martie 1230 particula „Io” a fost folosită de Ioan Asan al II-lea, în mod cu totul excepțional, pentru a comemora magistral amintirea Sfântului Ioan, patronul său spiritual, al cărui cult era foarte venerat în toată Peninsula Balcanică. Pronumele personal slavon la persoana I singular „азъ” („eu”), precede vocabula cu funcție sacramentală „Io”, instituind o regulă particulară, utilizată ulterior de țarii bulgari purtători ai numelui teofor Ioan. În Țările Române, pronumele personal slavon la persoana I singular „азъ” nu putea fi sub nicio formă confundat cu particula „Io”, deoarece, folosindu-se aceeași redacție slavonă, grupul „азъ” se traduce prin „eu”, iar grupul „Io” nu

³⁰ *Ibidem*, p. 269.

³¹ G. Lazăr, *Civilizația Țaratului Asăneștilor*, p. 138-149; G. Lazăr, *La constitution du Tsarat des Asénides et le culte des saints militaires*, în „EBPB” („Études Byzantines et Post-Byzantines”), vol. VI, Bucurest, 2011, p. 161-170.

³² G. Lazăr, *Civilizația Țaratului Asăneștilor*, p. 492; *Corpus Draculianum*, I/1, p. 18, n. 94.

poate fi decât prescurtarea de la Ioan. Excludem, în timp, transformarea lui „Io” sub impactul etimologiei populare târzii a diecilor de cancelarie, care, pierzând sensul original înțelegeau mai degrabă pronumele personal la persoana I singular „eu”. Chiar și sub influența generalizării limbii române în cancelarie, diecii, întotdeauna culți, nu puteau pierde sensul original al particulei. Aceasta era folosită, în cele mai multe cazuri, înaintea numelui propriu al domnitorului, ceea ce nu s-a întâmplat în Bulgaria. Este clar că particula „Io” a fost transferată din diplomația bulgară în cea românească, având cel mult două accepțiuni: prescurtarea numelui sfânt Ioan, înțelegându-se că domnitorul român este alesul lui Dumnezeu, fiind dăruit cu domnia sau folosirea *apelativului theocratic* în amintirea lui Ioan Asan al II-lea, cel mai glorios împărat vlaho-bulgar, stăpânitor al unor ținuturi de la nord de Dunăre, rămas în conștiința românească politică și populară. După cum vedem, sunt deosebiri semantice între Țaratul Bulgar și Țările Române. Particula „Io” avea un înțeles nuanțat în sudul Dunării și un altul specific în nordul acesteia, datorat realităților politice și manifestărilor culturale diferite.

*

Sub influența politică a țărilor bulgari, aceasta fiind mai însemnată decât ne este dezvăluită de sursele istorice, tradiția documentelor bulgărești a fost preluată de voievozii din Țara Românească, ulterior din Moldova. Particula „Io” era folosită ca atare, precedând titlul domnesc, dar sunt și cazuri când dieci de cancelarie sau mai degrabă monahii grămăticii foloseau varianta întreaga „Ioan”, „Ioannes”. Nu credem într-un transfer al ideologiei politice de la Târnovo în Țările Române, nici măcar după căderea Bulgariei sub turci. Sintagma lansată de N. Iorga, *Bizanț după Bizanț*³³, a fost dezbătută pe toate fețele în istoriografia românească, unii dintre istorici găsind de cuviință că marii noștri domnitori au fost purtătorii unei idei imperiale, formulând astfel pretenții îndreptățite în a revendica moștenirea politică a Bizanțului.

Voievozii și domnii români medievali nu au râvnit la coroana bizantină, așa cum au făcut-o unii dintre țarii bulgari sau chiar sârbi, acceptând-și soarta de principii locali, conduși de împăratul universal. Cel mai bun exemplu constă în prezența corbului în stema Țării Românești, care nu este altceva decât o preluare palidă a vulturului imperial roman, simbolul autorității supreme. Corbul muntean sugerează condiția principelui obedient, devenit un adevărat laimotiv în decursul secolelor XIV-XVII. Odată cu domnia lui Șerban Cantacuzino, apare în stema Munteniei vulturul bicefal, ceea ce sugerează o ascendență imperială, dictată de necesitățile și pretențiile ilustrei familii princiare, stabilită deja pe meleagurile românești. Domnia Cantacuzinilor a stat sub semnul vulturului bicefal, dar realitățile politico-sociale din Europa de Sud-Est erau cu totul altele, semnificând că noi români nu suntem nimic altceva decât o națiune sub vremuri.

³³ Vezi și Mihail E. Ionescu, Sergiu Iosipescu (coord.), *Bizanț versus Bizanț. Introducere la o dezbateri privind devenirea românească*, București, 2010. Volumul, editat de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară (ISPAIM) București, conține dezbaterile și interpelările susținute la masa rotundă „Bizanț versus Bizanț” din 19 octombrie 2010.

Vocabula „Io”, deși fusese eliminată din intitulăția documentelor de cancelarie din Țările Române, așa cum am specificat la începutul studiului nostru, avea încă o foarte mare valoare tradițională și în a doua parte a secolului al XIX-lea, astfel încât s-a încercat reintroducerea ei în titulatura oficială. Domnitorul Alexandru Ioan Cuza în 1859, atunci când a preluat tronul celor două Principate Române unificate și, deopotrivă, domnitorul Carol I în 1866, prinț străin ales să conducă destinele României, au încercat o legitimare spectaculoasă prin reînvierea domniei de odinioară. Încercarea nu a avut sorți de izbândă, deoarece particula „Io” aparținea de o lume specifică conceptului medieval al monarhiei ereditare³⁴.

Pe lângă vocabula „Io”, moștenirea Asăneștilor este vizibilă în limba slavonă, folosită în cancelarie și liturghie în Țările Române, precum și în influența culturală exercitată îndeosebi de centrele din Târnovo și Vidin asupra nordului Dunării³⁵. Subiectul nu are însă o legătură directă cu tema abordată.

³⁴ *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, p. 234.

³⁵ G. Lazăr, *Civilizația Țaratului Asăneștilor*, p. 449-459.